

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR**

**REGIONÁLIS POLITIKA ÉS GAZDASÁGTAN
DOKTORI ISKOLA**

KÁDÁR KRISZTA:

**FUNKCIÓVÁLTÁS A SZOVJET KATONAI
OBJEKTUMOK HELYÉN**

**BARNAMEZŐS KATONAI TERÜLETEK ÚJRAHASZNOSÍTÁSA HAT
MAGYAR MEGYESZÉKHELYEN**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉMAVEZETŐ: DR. BARTA GYÖRGYI

PÉCS, 2013

TÉMAVÁLASZTÁS

Magyarországon – más, volt szocialista országhoz hasonlóan – a rendszerváltást követően nagy számban váltak feleslegessé ipari és katonai területek az ipari termelés visszaesése és a katonai rendszer átalakítása, illetve a szovjet megszálló csapatok kivonulása következtében. Ezen épületek, területek barnamezőkké, rozsdáövezetökké alakultak, és csak csekély számú ingatlan esetében mondható el, hogy a kiürítést követően rövid időn belül megtalálták új funkcióikat.

A volt ipari illetve katonai használatú területek létrejötte, majd a barnamezőkké vált területek újrahasznosítása folyamatos, így nehéz naprakész adatbázist előállítani a területekről, azok állapotáról, tulajdoni viszonyairól. A szovjet laktanyák története azonban némiképp eltér más barnamezős objektumokétól: a kivonulás 1990-1991 között megtörtént, az objektumok rövid időn belül kerültek át más szervezetekhez, társaságokhoz, és számuk azóta nem gyarapodott¹.

A dolgozatban a volt szovjet katonai objektumok területi és funkcionális átalakulását vizsgáljuk hat kiválasztott megyeszékhelyen. A rendszerváltozás után a szovjet katonai használatú objektumok kezelői (majd tulajdonosai) jellegzetes problémákkal szembesültek (szembesülnek) a területek újrahasznosítása során: környezeti szennyezettséggel, az épületek kritikus állapotával, rendezetlen tulajdoni viszonyokkal. Az újrahasznosítást megelőzően, sok esetben, épp ezért (volt) szükséges a területek tisztítása, illetve a környék, a közvetlen környezet revitalizálása, vonzóvá tétele az új befektetők számára. Mindez jelentős összegek ráfordítását követelte meg, amelynek hiánya nem egyszer gátolta az újrahasznosítás mielőbbi megkezdését. Ez részben magyarázatot ad arra, hogy miért találunk napjainkban, több mint 20 évvel a szovjet csapatok kivonulása után is oly sok településen üresen álló volt szovjet objektumot. A probléma azonban ennél jóval összetettebb, a szovjet katonai területek újrahasznosításának kérdése nemcsak a városi fejlesztési politikával, hanem – ahogy a kutatási eredmények is rávilágítanak – gazdasági, városgazdálkodási, urbanisztikai, földrajzi tényezőkkel is összefügg.

A témaválasztás újszerű, mivel ez idáig a Magyarországon folyó vizsgálatok az ipari és a vasúti közlekedés leépülését és ezen területek funkcióváltását kutatták, de a katonai területekről még nem született ilyen irányú elemzés. Ennek következtében e témában jelenleg kevés információ áll rendelkezésre: a szovjet katonai objektumok számbavétele is

¹ Ellentétben a Magyar Honvédség kiürített (barnamezős, katonai) ingatlanjaival, amelyek napjainkban is nagy számban keletkeznek.

újdomságnak számít, hiszen a források eltérően ítélik meg számukat, elhelyezkedésüket, a Honvédelmi Minisztérium pedig csak korlátozottan bocsát rendelkezésre az ingatlanokkal kapcsolatos információkat. A kutatások során szembesültünk azzal, hogy a katonai területek feltáratlanságuk okán gyakran kimaradnak a nyilvántartott barnamezők köréből, a barnamezős fejlesztési dokumentumokból, jóllehet, ezek elhelyezkedésük alapján kiterjedtek és értékesek, hasznosíthatóságuk alapján fontos szerepet tölthetnek be a városok fejlődésében. A vizsgálatok alapjául szolgáló, az objektumokat és településeket számba vevő (mellékletben bemutatott) kimutatás a szovjet területekről mindeddig nem publikált, a szerző által összegyűjtött adatok alapján készült. A kutatások szükségességét alátámasztja, hogy jelenleg nem rendelkezünk elegendő információval a rehabilitált szovjet katonai objektumok városi használatba történő visszakerüléséről, az új funkciókról, a város szerkezetébe történő beilleszkedésükről sem.

A disszertáció – terjedelmi korlátai, fő kutatási céljai, a kutatásokhoz szükséges (jórészt saját) források és hozzáférhető információk szűkössége folytán – kizárólag a volt szovjet katonai (és a katonasághoz tartozók által használt) objektumok vizsgálatára fókuszál, hat kiválasztott megyeszékhelyen. Munkánk során megkíséreltük ugyan az ország összes felhagyott magyar, illetve a vizsgált megyeszékhelyek magyar objektumainak számbavételét és rövid bemutatását is, azonban a HM mindennemű információ kiadását megtagadta. Ezért az országosan több mint ezer ingatlanra tehető magyar katonai objektumok területére vonatkozó kutatások elvégzése jelenleg nem lehetséges. Ugyancsak nem szerepelt a kutatási céljaink közt a volt szocialista, kelet-európai országok szovjet katonai objektumainak vizsgálata: az ezekkel kapcsolatos információk felkutatása – hasonlóan a magyarországi szovjet objektumokhoz – igen nehézkes a titkos és csak a helyi levéltárakban (vagy Moszkvában) található, eredeti nyelvű források miatt. A disszertációban azonban röviden ismertetjük több sikeres európai barnamezős (köztük kelet-európai és katonai) terület rehabilitációját, néhány lehetséges és számunkra is megfontolandó megoldást a területek helyzetének rendezésére.

A megyeszékhelyek szerepeltetését a kutatásokban az indokolja egyrészt, hogy ezekben a nagyvárosokban jelentős szovjet katonai bázisok voltak és többnyire rendelkeznek hosszú távú fejlesztési koncepcióval, integrált városfejlesztési stratégiával, barnamezős politikával – amely kutatási, elemzési szempont a dolgozatban. Ezen felül a régió- és megyeszékhelyek napjainkban a legdinamikusabban fejlődő települések Magyarországon, így minden, a városokra jellemző térfolyamat lezajlott a területükön. A városi területek beépítése iránti igény nő, így jó esetben megfelelő várospolitikai és támogatások mellett, illetve tőkeerős vállalkozások segítségével ezen területek átalakulásának gyorsan és sikeresen kellene

lezajlaniuk. A kutatások azonban rávilágítanak arra, hogy számos más – nem számszerűsíthető – tényező is szerepet játszik a területek megújulásában, amely az átalakulást hátráltathatja. A hat város közül négy nem csak megyeszékhely, hanem egyben négy, térben és gazdasági fejlettségben egymástól különböző régióközpont is (Debrecen, Győr, Szeged, Székesfehérvár), amely indokolja a vizsgálatban való szerepeltetésüket. Szolnok bekerülését a kutatásba főként az indokolta, hogy Debrecenhez hasonlóan Észak-Alföldön található, azonban nem regionális központ, így területe is kisebb, kevesebb közigazgatási funkcióval is rendelkezik. Kérdés, hogy a két város közti különbség – ha van – visszavezethető-e a városhierarchiában elfoglalt különböző helyükre, a gazdasági erejükre. Kecskemét az utóbbi években a legdinamikusabban fejlődött a hat város közül, és a szovjet katonai objektumok tekintetében is „sajátos a helyzete (nagy számú, különböző kiterjedésű és hasznosítású objektummal rendelkezik).

A disszertációban a barnamezők kialakulását, keletkezését elsősorban katonai szempontból vizsgáljuk, ezért csak röviden térünk ki a hazai iparosítás, közlekedésfejlesztés, az ipari termelés visszaesésének és közlekedési infrastruktúra leépítésének történetére, kérdéseire. A szovjet megszállás történeti-politikai hátterét röviden ismertetjük, a kutatási témával összefüggő tények bemutatásával, nem foglalkozom a különböző politikai tárgyú elemzésekkel, vélemény-ütközések bemutatásával. Röviden térünk ki a dolgozatban a hadiipari termelés alakulásának bemutatására a szovjet megszállás alatt, tekintve, hogy a hazánkban állomásozó szovjet alakulatok hadifelszerelésüket a Szovjetunióból szerezték be. Másfelől a disszertáció tárgyát elsősorban a szovjet katonai objektumok kiépítése, országon és városon belüli fekvése, kiürítése és újrahasznosítása, tehát a tárgyhoz kapcsolódó urbanisztikai problémának ismertetése és elemzése képezi. (A dolgozat kiterjed a területek megújulásának vizsgálatára, a rehabilitációs megoldások feldolgozására, a fenntartható városfejlesztés kérdéseinek és a funkcióváltásnak az elemzésére).

A disszertáció témája különböző tudományterületekre terjed ki: a regionális tudomány, a geográfia, a várostörténet, városfejlesztés- és gazdálkodás (városi térfelhasználás, ingatlangazdálkodás), és a környezet-gazdaságtan területi között kíván kapcsolatot teremteni oly módon, hogy a kutatások eredményei a jövő elemzői, városfejlesztői számára is hasznosíthatóak legyenek.

KUTATÁSI CÉLOK

Empirikus kutatásaink alapján vizsgálatokat végeztünk általánosan, a megyeszékhelyek ingatlanjaira vonatkozóan, majd a városokat hasonlítottuk össze több szempontból is. A kutatások során választ kerestünk arra, hogy mekkora területen helyezkednek el a megyeszékhelyeken volt szovjet katonai objektumok, mekkora részük került hasznosításra, illetve hasznosítatlan a kiürítés óta, milyen új funkciókat kaptak az ingatlanok, milyen forrásokból valósult meg a hasznosítás, milyen környezeti károk keletkeztek, megtörtént-e a környék fizikai rehabilitációja is, történt-e kármentesítés, és mindezek összefüggnek-e a városok barnamezős politikájával, a közösségi támogatásokkal, a városok lakónépességével, gazdasági erejével. Megvizsgáltuk, hogy mi befolyásolta a rehabilitációs folyamatokat, milyen összefüggések állnak fent a rehabilitációs tényezők közt, milyen folyamatok indultak el a hasznosítást követően a területen, melyek a legsikeresebb hasznosítási típusok, melyek a sikertelenség okai az eddig nem rehabilitált területeken. A napjainkig rehabilitált területek összehasonlításával megállapításokat tettünk arra vonatkozóan, hogy a sikeres átalakulást mely tényezők befolyásolták a leginkább, amellyel reményeink szerint hozzájárulhatunk ezen területek mielőbbi, hosszú távú és sikeres újrahhasznosításához. Tehát e tanulmány részben alapkutatásnak, részben alkalmazott kutatásnak tekinthető, és segíti következtetéseivel a terület- és településfejlesztést (a gyakorlati felhasználást.)

AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETE

A dolgozat *első fejezetében* a városfejlesztés és a városrehabilitáció általános kérdéseivel foglalkozunk, röviden kitérve a szocialista urbanizáció jellegzetességeire. A fejezet második részében a barnamezős problematikát dolgozzuk fel, bemutatjuk, hogy a barnamezők hasznosítása minden fő típus esetében problematikus ma Magyarországon. Napjainkban a városfejlesztési szakemberek a volt ipari hasznosítású barnamezős területekkel rendelkeznek a legtöbb információval, így az elmúlt évtizedekben írt tanulmányok, felmérések is ezekre irányultak többségében. Kevés felhasználható, területfejlesztéssel kapcsolatos irodalom állt rendelkezésre a közlekedési és katonai barnamezőkről, így ez utóbbi terület kutatása igen körülményesnek bizonyult. Ebben a fejezetben ismertetjük röviden a Magyar Honvédség (MH) által felhagyott katonai objektumok kérdéskörét is, de csak röviden térünk ki a szovjet objektumokra, mivel azok részletes tárgyalására a 2. fejezetben kerül sor. A három különböző barnamező-típusnak és az azokhoz kapcsolódó problémáknak a bemutatását a területek rehabilitációs lehetőségeinek felvázolása követi.

A *második fejezetben* a szovjetek területfoglalásának, az objektumok kiépítési körülményeinek, indokainak, történetének rövid, tényszerű bemutatására törekszünk. Ebben a fejezetben ismertetjük az elszámolással kapcsolatos visszasságokat, a keletkezett károkat, az azonosított objektumok körét (számát, kiterjedését), majd ismertetjük az objektumok hasznosításával kapcsolatban készített kutatási eredményeinket, amely alapján az összes területre, a hazai kiterjedésre vonatkozóan adunk meg becsült adatokat.

A harmadik fejezetben kerül sor a megyeszékhelyek városfejlesztési politikájának, a barnamezős és szovjet objektumainak feltérképezésére, a funkcióváltás jellegzetességeinek vizsgálatára, a városban elfoglalt helyük, a területük és környékük használatának, az azokban beállt változásoknak az elemzésére. A fejezetben a kiválasztott megyeszékhelyeket azonos módszerrel, több lényeges szempont elemzésével hasonlítjuk össze. Az objektumokat tipizáltuk, amelynek eredményét a 2.3.4. fejezetben ismertetjük.

A fejezetet nagyszámú értékelő-elemző táblázattal, fotóval és saját szerkesztésű térképpel illusztráljuk.

A negyedik fejezetben a megyeszékhelyek szovjet katonai objektumainak összehasonlító elemzését végezzük el a statisztikai adatok alapján, megvizsgálva a rehabilitációs trendeket, folyamatokat, az újrahasznosítás jellegzetességeit, az integrált szemlélet érvényesülését a rehabilitációk során.

A fentiekén túlmenően tanulmányozzuk a hátráltató és segítő tényezőket, a városok közti rehabilitációs különbségek és hasonlóságok okait. A köztudatban az él, hogy sikeres és gyors megújulás ott következik be, ahol a magánérs beruházásokhoz pályázhatóak európai uniós, önkormányzati és állami források, ahol a város gazdasági ereje meghatározó, ahol a beruházás gazdasági haszonnal kecsegtet.

A kutatások megkezdése előtt feltételeztük, hogy a szovjet katonai objektumok (10-45 éves fennállásuk alatt) hozzájárultak a közvetlen környezetük funkcióváltásához, befolyásolták a városi terjeszkedés irányait.

PRIMER KUTATÁSI EREDMÉNYEK

- A releváns szakirodalom feldolgozását követően empirikus kutatásokat végeztünk a megyeszékhelyeken háromféle kérdőív alapján. Az önkormányzatoknál minden esetben megkerestük a főépítésszt, illetve annak közvetlen munkatársát, vagy – amennyiben a városban működik ilyen – az MTA Regionális Kutatások Központját több kérdőívvel, ezek válaszait a városokról szóló elemzésben dolgoztuk fel. Az első

kérdőíven általános, az összes objektumra vonatkozó kérdéseket, a másodikon és harmadikon az egyes – már hasznosított, illetve hasznosítatlan – ingatlanokkal kapcsolatos kérdéseket fogalmaztunk meg (3., 4. és 5. számú mellékletek). A kérdőívek feldolgozásával, kiértékelésével a magyar megyeszékhelyeken megvalósuló laktanya-rehabilitációval kapcsolatban tudtunk következtetéseket levonni.

- Egyes objektumokat – a szükséges információk hiányában –terepi bejárással mértük fel, azonosítottuk be, majd helyeztünk el a városokról készített térképeinken. Az objektumok környékén felmértük a területhasználat változásait, annak jellegzetességeit, amelyet szintén térképen ábrázoltunk.
- A kutatások eredményeképpen sikerült olyan megbízható kimutatást készíteni (1. sz. melléklet a szovjet hadsereg által átadott katonai objektumok köréről), amely idáig nem publikált adatokat dolgozott össze, és amely alapján először sikerült az érintett területek (volt szovjet objektumok) teljes nagyságát megbecsülni hazánkban. A települések elhelyezkedése alapján térképet készítettünk, amely az összes érintett magyar települést tartalmazza, így az országon belüli területi elhelyezkedésről, valamint a megyénkénti sűrűségről is képet kaphattunk. Az objektumokat nagyság, elhelyezkedés, korábbi hasznosítás, szennyezettség alapján tipizálni tudtuk, és kimutattuk, hogy az egyes típusok hasznosítása között jelentős különbségek adódtak.
- 2011 végén, az országban minden érintett önkormányzatot levélben kérdeztük meg a területükön található, volt szovjet objektumok átalakulásával kapcsolatban, amely egy új, idáig sehol nem végzett reprezentatív felméréshez vezetett, melynek során az általunk azonosított hazai objektumok 55%-ról kaptunk információt. Ennek eredményeit a 2.5. fejezetben publikáljuk.
- Szolnok és Kecskemét esetében a város barnamezőire vonatkozóan új és naprakész – helyszíni bejárással egybekötött – kutatásokat végeztünk, amelyek eredményét a 3.1. és 3.5. fejezetekben közöljük. (A többi város esetében az MTA RKK (Győri 2006) barnamezős kutatásaira támaszkodtunk.)
- A városok elemzését követően összehasonlító statisztikai vizsgálatokat végeztünk a begyűjtött és feldolgozott információk alapján mind a hat elemzett városra vonatkozóan. Az eredmények feldolgozásával választ kaptunk arra, hogy milyen trendek határozták meg a városi szovjet katonai barnamezős területek átalakulását 1990-től napjainkig és milyen hatással voltak az objektumok közvetlen környezetük fejlődésére, átalakulására.

TÉZISEK

H1²: A volt szovjet katonai objektumok eltérő típusai sajátosan befolyásolják hasznosíthatóságukat is.

T1³: A 4.1. fejezetben leírtak alátámasztják hipotézisünket, vagyis a kutatások során meghatározott objektum-típusok (amelyeket fekvésük, szennyezettségük, kiterjedésük, korábbi funkciójuk, kialakításuk stb. alapján különítettünk el egymástól), nagymértékben hatással vannak a későbbi újrahaznosításukra – Magyarországon.

A vizsgálatok során megállapítottuk azt is, hogy leginkább ezek a tényezők határozzák meg (együttesen) az újrahaznosítást, ellentétben más tényezőkkel, pl. a rendelkezésre álló forrásokkal, városi barnamezős politikával, a városok gazdasági erejével. Néhány, más országban végzett barnamezős kutatás eredményei arra is rámutattak, hogy megfelelő, országos, vagy tartományi szintű barnamezős politikával a különböző típusokhoz tartozás mellékes tényezővé válik, és a nálunk nehezen hasznosítható, külterületi, nagy kiterjedésű, korábban szennyezett területek is akár rövid időn belül új funkciót kaphatnak (pl. Németországban a lőterek napkollektorokkal történő felszerelése, vagy Nagy-Britanniában a PDL-ekre vonatkozó százalékos beépítési kötelezettség okán kialakított lakótelepek, lakóterületek.)

H2: Egy-egy terület rehabilitációja ritkábban történik integrált szemléletben.

T2: A 4.2.3. fejezetben vizsgált 18 (legalább 80%-ban hasznosított) objektum csupán 44%-áról, azaz kevesebb, mint feléről mondható el, hogy területén inkább integrált szemléletben valósult meg a rehabilitáció.

Ez az arány – tekintve, hogy az integrált szemléletű városfejlesztés fogalma és múltja mindössze néhány éves, legfeljebb évtizedes múltta tekint vissza hazánkban, az uniós forrásoknak és az uniós szakpolitikák adaptálásának köszönhetően – nem tekinthető rossznak, figyelembe véve, hogy az ily módon átalakult objektumok hasznosítása részben már a rendszerváltozás utáni néhány évben megtörtént. Összességében elmondható, hogy az integrált szemléletben történő rehabilitáció igénye megjelenik minden város e célra készített IVS-ében, de azok lebonyolítása a konkrét (még hasznosítatlan szovjet objektumok) esetében csak a jövőben várható.

² H1, 2, 3. stb.: induló hipotézisek

³ T1, 2, 3. stb.: tézisek.

H3: A területek hasznosítása elsősorban közvetlen gazdasági hasznú, másodsorban közhasznú.

T3: Ha a legalább 80%-ban rehabilitált objektumok számát tekintjük, a hipotézist sikerült igazolnunk, hiszen a 23 objektumból 13,5-ön gazdasági hasznú a rehabilitáció, ami 59%-nak felel meg. Amennyiben azonban a területek nagyságát tekintjük, a feltételezés nem igazolódott, hiszen átlagosan 38%-ban kereskedelmi, gyártó, vállalkozási funkció jelent meg a szovjet objektumok helyén.

12%-ban lakócélra hasznosították a katonai területeket, ám ennek egy részéből (1025 lakásból, az összes lakás 47,5%-ából) szociális bérlakást alakítottak ki (önkormányzati forrásokból és közhasznú célra.) Összességében 44,3%-ban hasznosították közvetlen gazdasági célra az objektumok területét és 55,7%-ban egyéb célból (oktatási, kulturális, közintézményi, állami, alapítványi).

Közvetlen gazdasági hasznosítás alatt azt értjük, hogy a beruházás (felújítás, új építés stb.) eredményeképpen az objektum működtetése során gazdasági hasznot hoz, pl. vállalkozásként (szolgáltatás, termelés), bérbé adva (pl. üzemek, lakások), a felújítást követő értékesítés után (pl. lakások). *Közhasznúság* alatt alapítványi, oktatási-kulturális (pl. múzeum, egyetem) vagy közigazgatási (pl. büntetés-végrehajtás, szociális otthon, segélyszolgálat, polgármesteri hivatal stb.) hasznosítást értünk, függetlenül a beruházótól (lehet az vállalkozás, önkormányzat, állam, vagy akár egyetem is.)

H4: A szovjet katonai objektumok rehabilitációja ritkábban történik tisztán magánerőből, piaci alapon, többnyire állami, önkormányzati vagy európai uniós források, támogatások szükségesek a funkcióváltáshoz.

T4: A kiinduló hipotézisünk igazolást nyert, a tisztán magánerős hasznosítások száma – bár nem sokkal –, a támogatott hasznosítások száma alatt maradt.

A szovjet katonai területek barnamezős területek, azoknak számos hátrányával: rendezetlen tulajdonosi szerkezet, szennyezettség, bontásra ítélt vagy nehezen hasznosítható épület-állomány. Felhagyásukat követően mindet az állam kapta kezelésbe, amely többnyire térítésmentesen átadta azokat a települési önkormányzatoknak. Az önkormányzatok ezek egy részétől vagy rögtön megváltak, vagy megfelelő új funkció hiányában néhány év múlva értékesítették, illetve – szintén térítésmentesen – átadták. Amennyiben a piaci áron alul történő értékesítést burkolt támogatásnak vesszük, úgy nagyszámú objektum hasznosítása önkormányzati segítséggel kezdődhetett meg, ezzel kapcsolatban azonban a kutatások során nem tudtunk teljes körűen információkat gyűjteni. A vizsgálatba bevont 50 objektumból 4-en egyáltalán nem indult el semmilyen hasznosítás, 25-ön valamilyen támogatással

(önkormányzati, állami, honvédségi, uniós) indult el a funkcióváltás (a hasznosítottak 54,3%-a), és 21-en (45,7%) tisztán magánérőből indult el vagy fejeződött be az.

H5: A megyeszékhely gazdasági fejlettsége, vagyis a gazdasági célra hasznosítható területek iránti igény áll elsősorban a városok közti hasznosításbeli különbségek hátterében.

T5: Az 5. számú hipotézist igazoltuk, az objektumok nagy részét gazdasági célra hasznosították, de azt nem sikerült igazolnunk, hogy a gazdaságilag fejlettebb városokban a hasznosítás arányai jobbak, illetve, hogy ezekben a gazdasági célra hasznosított területek aránya magasabb.

A 4.1.2.3. fejezetben a megyeszékhelyeket különböző gazdasági szempontok szerint rangsoroltuk, és igazoltuk, hogy **az első három helyen álló városból kettőben igen magas (90 és 100%) a hasznosított objektumok számának az összeshez viszonyított aránya. Nem igazolódtott a gazdasági fejlettséggel való összefüggés azonban Debrecen és Szolnok esetében.** Előbbi a fejlettebbek közé tartozik, mégis az objektumok csak 44%-át hasznosították 2011-ig. Szolnokon azonban, amely a hat város közt a leggyengébb gazdasági teljesítményű, az objektumok 80%-án történt funkcióváltás. A területek tulajdonságait és típusait megvizsgálva arra jutottunk, hogy gyakorlatilag mindegyik hasznosítható gazdasági célra – ez alatt nem feltétlenül ipari, termelő vagy kereskedelmi hasznosítást értünk, hanem akár lakó-, oktatási-, kulturális vagy rekreációs célt is, amennyiben az gazdasági hasznú.

H6: A szovjet katonai objektumok hatással voltak közvetlen környezetük fejlődésére, módosították a területek használatát az érintett városrészekben.

T6: A szovjet objektumok hatással voltak a városok terjeszkedési irányaira. A kutatásaink igazolták, hogy a külterületi objektumok 69%-a 1945 és 2011 közt a terjeszkedés hatására belterületbe került, és a város terjeszkedés a vizsgált városok viszonylatában 88%-ban inkább a szovjet külterületi objektumok irányában történt.

Ahogy a 2. fejezet bevezetőjében azt leírtuk, a szovjet objektumok kialakításának, telepítésének katonapolitikai indokairól vajmi kevés szakirodalom áll rendelkezésre. A rendszerváltást követően ugyan az iratok titkosságát feloldották, azonban feldolgozásuk továbbra is várat magára, az ezzel kapcsolatos kutatások a kezdeti stádiumban vannak, érdemi információhoz nemigen lehet hozzáférni. A 3. sz. térképen jól látható, hogy a szovjetek az országon belül milyen irányban építették ki objektumaikat: bizonyos területeken megyénként akár 15-nél is több településen jelentek meg, van azonban két olyan megye is, ahol egyáltalán nem állomásoztak szovjet csapatok. Ugyanígy, arról sem tudtunk információt szerezni, hogy egy-egy helyőrségen belül mi határozta meg az objektumok elhelyezkedését. A csapatok egy

része a korábbi magyar katonai objektumokba költözött, vagy katonai célra könnyen átalakítható, katonai illetve polgári célú reptereket, lakásokat, oktatási intézményeket, kórházakat stb. foglalt el. Az objektumok másik részét azonban maguk a szovjetek alakították ki, vagy a városok közigazgatási határain belül, vagy azokon kívül.

A kutatásaink igazolták, hogy a külterületi objektumok 69%-a 1945 és 2011 közt a terjeszkedés hatására belterületbe került, és a város terjeszkedés a vizsgált városok viszonylatában 88%-ban inkább a szovjet külterületi objektumok irányában történt. A korábban a területen működő magyar katonai objektumok 97%-ban kiköltöztek onnan, és a megszállás alatt a szovjet objektumok környékén sem jelentek már meg. (Ennek katonapolitikai indokait nem kutattuk.) A szovjet objektumok közvetlen környékéről nem csak a magyar katonaság, de más funkciók is – pl. oktatás, ipar – elköltöztek néhány városban. Az objektumok közvetlen környezetében többségében lakóépületek épültek ki, vagy maradtak fent. A hipotézisünk tehát igazolódott, a szovjet objektumok hatással voltak a város terjeszkedési irányaira (minden bizonnyal a szovjetek által kiépített utakra, infrastruktúrára visszavezethetően), és a környékük területhasználatára is abban az értelemben, hogy bizonyos (jellegzetes) funkciók eltűntek, míg mások megjelentek az objektumok környezetében.

TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

A kutatásaink során egyedül nem vizsgálhattunk és mutathattunk be elegendő mintát a rehabilitációk számáról, sikeréről, tehát ezt a kutatást fontos és érdemes lenne folytatni. A korábbi kutatások eredményeinek ismeretében világossá vált, hogy ma Magyarország nem rendelkezik naprakész, teljes körű nyilvántartással a felhagyott katonai használatú objektumokról, legyenek azok akár magyarok, akár szovjetek.

A szovjet objektumok felmérése nehezebb feladatnak bizonyul – bár számuk kisebb, mint a magyaroké. Ennek oka, hogy kevés, esetenként nem a valós helyzetet tükröző adat, információ áll rendelkezésre, és a meglévő információkat is igen körülményes megszerezni, így feltérképezésük sokszor csak a becsült helyzet alapján, helyszíni bejárással lehetséges. A felhagyott magyar katonai objektumok száma mára elérte a legalább 1100-at, azonban a Magyar Honvédség nyilvántartja, sok helyen őrizteti az objektumokat és az azokra vonatkozó adatokat egyszer talán rendelkezésre bocsátaná kutatási célokra. Egy „katonai adatbázis” megteremtése (szovjet és magyar objektumokkal) szükséges és hasznos lenne a településtörténetekhez, a városfejlesztésekhez, a barnamezős kutatásokhoz és rehabilitációhoz is. Az egységes rendszerű adatbázis létrehozása elsősorban a tervezéshez nyújtana segítséget. A rehabilitáció elsősorban a települések gondja és feladata. A különböző megoldások

mintákat adhatnak a települések vezetésének ahhoz, hogy milyen új hasznosítási formákat lehet találni, hogyan lehet forrásokat szerezni ehhez, hogyan lehet a barnamezőket visszavezetni a városi használatba. Ennek egyik jelentős eredménye lehet olyan előírások kidolgozása, amelyeket kötelezően tartalmaznia kell a később kidolgozandó IVS-eknek.

Ugyancsak kevés adat áll rendelkezésre a magyar, volt közlekedési használatú barnamezős területek vonatkozásában. Megkeresésünkre a MÁV ugyan szolgáltatott adatot a kezelésükben levő, nem használt, üzemi részeket is magában foglaló vasúti területekről, de csak a hat város vonatkozásában, mert az adatok előállítására számukra is hosszas kutatómunka lenne. A vasúti területeken kívül még más egyéb (közúti, vízi stb.) felhagyott közlekedési barnamező lehet az országban, amelyek kiterjedését megbecsülni sem tudjuk.

Az összes terület számbavétele csak az első lépés lenne egy nemzeti adatbázis létrehozásához, hiszen a barnamezők folyamatosan „termelődnek” és szűnnek meg a gazdasági (katonai) tevékenységek során. Így az adatbázis naprakészen tartása, monitorozása, ehhez megfelelő apparátus biztosítása lehetne a következő feladata a magyar terület- és település-fejlesztésnek. A területek minden lényeges jellemzőjét tartalmazó adatbázissal és a megfelelő (barnamezős, tiltásokat és támogatásokat is magában foglaló) szabályozással lenne elérhető hosszú távon a magyar barnamezős területek helyzetének rendeződése, amely óriási lépés lenne a fenntartható területfejlesztés irányába.

És ezzel a kutatási lehetőségeket nem merítettük még ki. Szovjet emlékei nem csak magyaroknak vannak, a volt európai szocialista országok hasonló gondokkal küzdenek. Ezen országok tapasztalatainak megismerése, és a magyarokéval való összehasonlítása, sőt, a korábbi a NATO-tagállamok katonai kapacitásának csökkentése következtében felszabadult objektumok újrahasonosítási tapasztalatainak megismerése, azok összehasonlítása a volt keleti blokk eredményeivel számos újszerű ötlettel szolgálhat a városfejlesztési szakemberek számára.

A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI

FOLYÓIRATOKBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK (2007 ELŐTT)

Kádár Kriszta: *A jogszerű cégműködés. A cégbíróság fantomja.* **Cégvezetés**, VI. évf., 1998/3. különszám

Kádár Kriszta: *A Phare program Magyarországon* **Cégvezetés**, VII. évf. 10. szám, 1999. október

Dr. Márkus Gábor – Kádár Kriszta: *Az EU finanszírozása, I – III.* **Pénzügyi Szemle**, 45. évf. 11-12. szám, (2000), 46. évf. 2.-3. szám (2001)

2007 UTÁN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Kádár Kriszta: *Szovjet katonai objektumok rehabilitációja.* **PTE Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve.** (2008)

Kriszta Kádár: *Brownfield investments as means of economic recovery in sustainable economies.* **Scientific and Technical Bulletin.** Series: Economic Sciences and Sociology. . University Aurel Vlaicu of Arad.. XIV. évf. 17. szám. (2008)

Kádár Kriszta: *Barnamezős rehabilitáció Nagy-Britanniában és Németországban .* **PTE Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve.** (2009)

Kádár Kriszta: *Barnamezők Magyarországon (Brownfields in Hungary)* **DETUROPE** Central European Journal of Regional Development and Tourism. ISSN 1821-2506. Volume 3, Issue 2, http://www2.zf.jcu.cz/public/projects/cejrdt/img/upload/volumes_22753418.pdf2011. (2011).

Kádár Kriszta: *A szovjet katonai objektumok kialakítása, elhagyása és újrahasznosítása hazánkban.* **SEREG SZEMLE.** A MH Összhaderőnemi Parancsnokság szakmai-tudományos folyóirata. ISSN 2060-3924. IX. évf. 2. szám. (2011. 04. 06).

Kádár Kriszta - Dr. Kozma Gábor: *Az egykori szovjet katonai területek funkcióváltása Debrecenben.* **Tér és Társadalom**, 25. évf. 2. szám (2011).

Megjelenés alatt:

Kriszta Kádár: *The factors of successful rehabilitation of former Soviet military sites in Hungarian county seats.* **Földrajzi Értesítő.** (2013.)

KONFERENCIÁN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK, KONFERENCIA-KÖTETBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Kádár Kriszta : *Felhagyott szovjet katonai objektumok hasznosítása Szolnokon* **MTESZ** Jász-Nagykun-Szolnok megye, Szolnoki Tudományos Közlemények (2008.) HU ISSN 2060-3002

Kriszta Kádár: *Urban Rehabilitation Realised By The Reuse Of Soviet Military Sites In Two Hungarian County Seats.* **FÉLIDŐBEN KONFERENCIA.** Pécs, **PTE** Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve. (2010)